

BOUW EN GEBRUIKSGESCHIEDENIS VAN GROTE KERKSTRAAT 43

NB

1.

Eigennamen zijn in een genormaliseerde spelling weergegeven en kunnen dus afwijken van die in de regesten van aktes.

2.

Naar de regesten wordt met cursief geplaatste jaartallen en eventuele volgnummers verwezen

3.

Andere verwijzingen zijn volledig aangegeven.

De eerste vermelding van een pand dat op grond van expliciete aanduidingen gelokaliseerd kan worden op de westelijke hoek van de Wijde Gasthuissteeg en Grote Kerkstraat dateert uit 1669. Het betreft een verkoop ten voordele van de crediteuren van de meesterkleermaker Willem Willems en zijn vrouw Maaïke Johannes. De laatste had het huis geërfd van haar (voor)ouders. Het wordt in deze akte voor het eerst *Aed Leeuwaerd* of oude stins genoemd (1969 1). Al eerder, in 1644, wordt Willem Willems op deze locatie genoemd als oostelijke belender van Grote Kerkstraat 41 (HCL, toegang 1001, inv.nr. 3630, f 198v).

Op grond van oudere vermeldingen (o.a. Schoorsteengeld 1606 West-Minnema-espel nr. 32, HCL, toegang 1001, inv. nr. 3618, f 31v en 3617, f 116) mag worden aangenomen dat de meester metselaar Wiebe Lieuwes dit huis aan het eind van de zestiende eeuw gebouwd heeft.¹ Hij kocht in 1594 een zeer oude stins met de bijbehorende annexen en kavel in de Grote Kerkstraat tegenover het Gasthuis (1594).² Volgens sommige bronnen was deze al "gedemolieert", maar als dat niet het geval is geweest zal Wiebe de stins zelf afgebroken en ter plaatse met hulp van andere ambachtslieden een woonhuis voor zichzelf hebben gebouwd.³ Zijn weduwe woonde er in 1606 nog, het telde toen twee schoorstenen en kan dus als een tamelijk eenvoudige woning gekwalificeerd worden. (Tresoar, Schoorsteengeldregister 1606, West-Minnema espel nr. 32.)

¹ Wiebe was in 1585 als meester metselaar lid van het metselaars- en hardhoutersgilde geworden (HCL, Toegang 1098, inv.nr. 6, 38).

² Deze stins speelt in de Leeuwarder geschiedschrijving een belangrijke rol. Diverse zestiende en zeventiende historici veronderstelden dat de stad rondom het gebouw ontstaan was.

Eekhoff meende dat het in de zestiende eeuw als onderkomen voor de Latijnse school gediend had (Eekhoff I, 295, 151). Inmiddels is duidelijk dat dit gebouw iets oostelijker stond.

³ Mogelijk is deze stins identiek aan het in 1511 in het Register van den Aanbreng genoemde vervallen steenhuis van Renick Emingen (Cammingha). Uit een verklaring van zijn weduwe Rins Fransdr. Minnema uit 1543 (*Beneficialboeken van Friesland*, digitale versie p. 135) kan worden afgeleid dat de stins toen mogelijk in het bezit van Frans van Cammingha was; verkopers van het gebouw in 1594 waren echter nazaten van Renick Emingen (Cammingha) en Rins Fransdr. Minnema. Het gebouw wordt in de zestiende eeuw enige malen vermeld, meestal met de toevoeging 'vervallen'.

Ook het SAG had hier bezittingen: *noch heeft het voorsz. gasthuys vyff pannencamers, onder een dack staende achter het olde Stins* (OSAG, I, 413, d.d. 1566).

Vroegzeventiende-eeuws plattegronden waarop de stad in opstand is aangegeven (Sems 1606, Geilckerken 1616 en Feddes 1620) beelden het pand af als een ondiep huis van een bouwlaag onder een kap evenwijdig aan de straat. Aan de westkant lijkt een Vlaamse gevel uitgemetseld.

Het huis wordt in 1669 voor 1482 gulden overgedaan aan een deurwaarder van het Hof van Friesland, Wybrandus Heems (1669 1). Deze koopt ook een woonhuis aan de Wijde Gasthuissteeg voor 490 gulden van de crediteuren van Willem Willems (1669 2). Gezien de prijs betreft het een klein woonhuis of een grote 'camer'. Het grenst ten noorden en westen aan (het erf van) Aed Leeuwaerd.

Het Schoorsteengeldregister van 1698 vermeldt tussen de toenmalige bewoner van nr. 45 en die van nr. 41 zeven personen waarvan zes voor een schoorsteen worden aangeslagen en een voor een halve wordt belast. Vermoedelijk hebben deze aanslagen niet alleen betrekking op nr. 43, maar ook op een aantal 'camers' aan de Wijde Gasthuissteeg. (Internetsite Martin Engels, mpaginae Schoorsteengeldregister Leeuwarden 1698 nrs. 2001-2007.)

In 1716 noemt het kohier van de Reële Goedschatting (een soort onroerende zaakbelasting) de verder onbekende Jan Bruining als eigenaar-bewoner.⁴ Hoe en wanneer hij het pand verworven heeft, is onbekend.

De oudste afbeelding van Grote Kerkstraat 43 dateert uit 1723. De vervaardiger ervan, Jacob Stellingwerff, staat niet bekend om het nauwkeurig weergeven van topografische objecten en het realiteitsgehalte van de afbeelding is daarom onzeker. Opvallend is dat het pand bij hem twee bouwlagen telt, terwijl de stadsplattegronden een weergeven. Wellicht is de dakkapel die Stellingwerff tekent een restant van de Vlaamse gevel van de plattegronden. Een overeenkomst met de huidige situatie is het verschil in indeling van de rechter en linkerzijde van de gevel van de begane grond. De kast onder de luifel is waarschijnlijk de potkast waarvan in 1739 sprake is (1739). Opvallend is de 'lijst' tussen de begane grond en de verdieping, er lijkt sprake van een overkraging.

Bruinings dochter Helena en haar man Christoffel Geboer verkopen het huis aan de Grote Kerkstraat in 1739 voor 1695 gulden (1739 1 & 2). (Het aangrenzende pand wordt afzonderlijk verkocht (1754).) De laatst bekende prijs – uit 1669 - bedroeg 1482 gulden. Die stijging kan verklaard worden uit een verbouwing. Opvallend is dat tot 1737 Jan Bruining als enige gebruiker wordt vermeld, vanaf dat jaar zijn dat meerdere en stijgt de totale huurwaarde met 50%.

Na Helena Bruining en Christoffel Geboer worden de schilder Albert Otto Swalue en zijn vrouw Antje Gaaikema de nieuwe eigenaren (1762).⁵ Zij gaan het pand niet zelf bewonen, maar verhuren het.

De huurwaarde - vermoedelijk betreft het hier de werkelijk betaalde huur – daalde in de periode dat zij eigenaars waren van 105 naar 65 gulden. Ook de

⁴ De verwijzingen naar de kohieren van de Reële Goedschatting zijn hier niet nader gespecificeerd.

⁵ Albert Otto Swalue (1683-1768) was decoratieschilder. Van hem is onder meer een schoorsteenstuk voor de bekende architect Anthony Couon bekend.

prijs die zij bij de verkoop in 1762 ontvingen was met 1198 gulden bijna een derde lager dan prijs die zij bij aankoop betaalden.

Ook distillateur Johannes Deil en zijn vrouw die het pand in 1762 kopen, wonen er niet zelf maar verhuren het, soms aan twee, soms aan drie verschillende huurders.

Het onderschrift van de gevelsteen "1171 vernieut 1762" wekt de suggestie dat het huis in het laatstgenoemde jaar ingrijpend verbouwd is. Dat wordt bevestigd door een stijging van de huurwaarde: bedroeg deze in 1760 nog 65 gulden, in 1765 was deze gegroeid tot 88 om in later jaren te variëren tussen 96 en 124. Als de erfgenamen van Johannes Deil het onroerend goed in 1787 aan Jan de Roos en diens vrouw Grietje van Marrum verkopen, blijkt ook de waarde - 1685 gulden - gestegen.

In de transportakte is sprake van een aangrenzende kamer in de Wijde Gasthuissteeg. Vermoedelijk heeft Deil deze op een nog onbekende wijze verkregen. Enkele jaren later voegt De Roos nog een 'kamer' aan het complex toe. Deze ligt ten noorden en oosten daarvan.

De familie De Roos bewoont de begane grond van nr. 43 en verhuurt de verdieping die een afzonderlijke ingang in de Wijde Gasthuissteeg heeft. De totale huurwaarde ligt steeds op 124 gulden. In de kohieren van de Reële Goedschatting worden de verschillende onderdelen van het complex steeds als één geheel aangeslagen.

Getuige het kohier van de Reële Goedschatting vererft het pand tussen 1802 en 1804 op een dochter van Jan de Roos, Woutertje, en haar man de boendermaker en winkelier Lucas Bosker die er sinds 1802 wonen.

Zij verkopen in 1809 een deel van hun bezittingen aan Sietse Greidanus en zijn vrouw Alberdina de Raad (1810). Volgens de transportakte betrof dit enkel G 144, het hoekpand Grote Kerkstraat / Wijde Gasthuissteeg. Vermoedelijk omvatte het echter ook de panden die in de kadastrale registratie van 1832 aangeduid worden als C 202, 203 en 204 die dan in het bezit van Greidanus zijn.⁶ (Zie ook 1818.)

Lucas Bosker blijkt dan eigenaar van C 205 dat als een soort enclave tussen het onroerend goed van Greidanus inlag.⁷ Koopaktes ten name van Greidanus tussen 1809 en 1832 zijn niet aangetroffen.

Het pand wijkt op de Wijkkaart van 1847 aan de noordzijde af van die op de Wijkkaart van 1876. De manier waarop het op de kadastrale kaart van 1832 is getekend komt eerder overeen met die van 1876 dan met die van 1847.

Het complex zal tot diep in de twintigste eeuw in het bezit van de familie blijven. In 1894 verwerft Johan Willem Greidanus het. Deze krijgt in hetzelfde jaar een hinderwetvergunning voor het opslaan van petroleum (1894). (NB De kadastrale aanduiding in de koopakte wijkt enigszins af van die in de aanvraag voor die vergunning.) Het voormalige eigendom van Bosker blijkt dan deel uit te maken van Greidanus' bezit.

⁶ Op de iets jongere wijkkaart zijn dit de nummers G 243, 240 en 240a, in de huidige nummering zouden het Wijde Gasthuissteeg 3, 7 en 5 zijn.

⁷ Op de wijkkaarten wordt het aangeduid als G 243a. De *a* geeft vermoedelijk aan dat het is afgesplitst van G 243. vermoedelijk komt het overeen met (een deel van?) Wijde Gasthuissteeg 1.

Johannes Numan Greidanus verbouwt Grote Kerkstraat 43 in 1941. Gegevens over de aard van de verbouwing ontbreken. (1941)

Zijn weduwe verkoopt in 1954 het complex aan Hessel Jan Visser die nog in hetzelfde jaar toestemming krijgt een bovenwoning in Grote Kerkstraat 43 te realiseren (1954 1 & 2).

In 1969 verwerft het Sint Anthony Gasthuis het complex panden en verbouwt het de bovenwoning. (1969 1 & 2) Tussen 1977 en '82 verhuurt het Gasthuis nr. 43 geheel of gedeeltelijk aan de Fryske Kultuerried en vindt opnieuw een beperkteverbouwing plaats. (1972-1982)

Zeker na een verbouwing in 1994 wordt het gebouw in twee afzonderlijke wooneenheden verhuurd (1994).